

SANJA PERIĆ GAVRANČIĆ

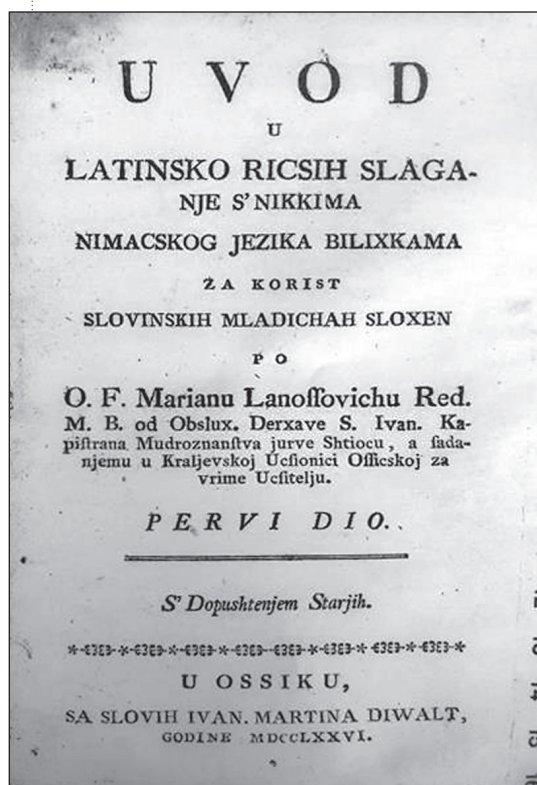
Marijan Lanosović (1742. – 1812.) – promicatelj hrvatskoga jezika u doba germanizacije školstva¹

Govoriti o slavonskome jezikoslovcu franjevcu Marijanu Lanosoviću, o njegovu prinosu hrvatskomu jezikoslovlju te o njegovu cjelokupnome opusu znači govoriti o ulozi koju su slavonski pisci druge polovice 18. stoljeća imali u procesu oblikovanja hrvatskoga književnog jezika. Jezik Lanosovićeva opusa isti je onaj jezik kojim je pisan *Satir* (1762.) Matije Antuna Relkovića, *Kućnik* (1796.) Josipa Stjepana Relkovića te djela drugih prosvjetiteljskih pisaca na tlu Slavonije poput Adama Tadije Blagojevića i Antuna Ivanošića. Kako ističe Radoslav Katičić, „tu se, pred našim očima, konstituira i učvršćuje najraniji hrvatski novoštokavski jezični standard. Nadovezivalo se to na ono što su u prethodnome stoljeću pisali Dubrovčani i bosanski franjevci. Taj jezik novoštokavskih i ikavskih dijalektalnih obilježja dobivao je spontano i uporabnu normu, što je također bitan preduvjet standardnosti”².

Jezik slavonske književnosti i uporabna norma dobili su u drugoj polovici 18. stoljeća i nove opise u jezikoslovnim priručnicima praktične namjene. U skladu s prosvjetiteljskim nazorima o prosvjećivanju puka i širenju jezične naobrazbe među stanovnicima slavonskih krajeva sastavljaju se udžbenici koji u različitim omjerima obuhvaćaju i gramatičku i leksičku razinu uključujući i druge dodatke, poput primjera konverzacije ili obrazaca pisama. U tome su se poslu istaknula trojica jezikoslovaca iz Slavonije. Blaž Tadijanović 1761. godine objavljuje prvi slavonski udžbenik za učenje ilirskoga i njemačkoga jezika pod nazivom *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*, 1767. godine izlazi dvojezična *Nova slavonska i nimačka gramatika* (*Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*) Matije Antuna Relkovića, a 1778. godine *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*, gramatika hrvatskoga jezika koju je Marijan Lanosović napisao za jezičnu pouku govornika njemačkoga jezika. Navedeni su jezikoslovni priručnici po svojoj koncepciji dvojezičnoga (hrvatsko-njemačkoga) ili trojezičnoga (hrvatsko-njemačko-mađarskoga) kontrastivnog karaktera, kao što je to uostalom slučaj s gramatikama i rječnicima prethodnoga razdoblja koji, s obzirom na svoju regionalnu usmjerenost europskim kulturnim središtima, a često i u svezi s višejezičnom stvarnošću i pisanom praksom, hrvatski jezik supostavljaju latinskomu, talijanskomu, njemačkomu ili mađarskomu jeziku. Ta je činjenica poznata kao stalnica povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, počevši od Kašićeve gramatike i Mikaljina rječnika, u kojima se dodiruju latinski, hrvatski i talijanski

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Retrodigitalizacija i interpretacija hrvatskih gramatika do ilirizma* IP-2018-01-3585.

² Katičić, Radoslav. 2013. *Hrvatski jezik*. Školska knjiga. Zagreb. Str. 141, 143.

jezični sloj. U tome je smislu uzajamna povezanost hrvatskoga i latinskoga jezika osobito važna jer premda se u hrvatskoj pisanoj kulturi povremeno i regionalno pojavljuju i drugi jezični mediji, latinski je kao nadregionalni i univerzalni medij stoljećima sustavno i dosljedno sudjelovao u njezinu iskazu i oblikovanju.

Unatoč mijenama koje su u prosvjetiteljskome stoljeću zahvatile i školski sustav hrvatskih krajeva u Habsburškoj Monarhiji (*Allgemeine Schulordnung* 1774., *Ratio educationis* 1777.), latinski jezik i dalje ostaje njegovom pedagoškom okosnicom, a stara praksa međusobnoga prožimanja utjecaja između latinskoga jezika i narodnoga izraza nastavila se u 18. stoljeću u novim okolnostima i na novim razinama. Premda je reforma školstva kraljice Marije Terezije omogućila načelnu ravnopravnost jezika u pedagoškoj praksi, pouka na materinskome jeziku bila je ograničena na niže razrede državnih škola, a na ostalim se razinama obrazovanja promiče uporaba

njemačkoga kao jezika službene komunikacije i javnoga života u Habsburškoj Monarhiji. Za sve se predmete koji su se poučavali u državnim školama propisuju i odobravaju udžbenici pisani njemačkim jezikom.

U tome kontekstu, premda na prvi pogled paradoksalno, važan je iskorak u promicanju hrvatskoga jezika u doba germanizacije školstva pojava udžbenika latinskoga jezika koji je Marijan Lanosović sastavio za obrazovne potrebe osječke Kraljevske gimnazije. Takvu je iskoraku pridonijela i okolnost da se prema odobrenju prosvjetnih vlasti kao nastavni jezik iznimno mogao upotrebljavati hrvatski umjesto njemačkoga jezika u nastavi latinske gramatike i pri prevođenju latinskih tekstova.³ Lanosovićeva je latinska gramatika objavljena 1776. godine u Osijeku pod naslovom *Uvod u latinsko riči slaganje s nikima nimačkog jezika biližkama za korist slovinskih mladića*. Riječ je o prvoj latinskoj slovnici pisanoj u potpunosti hrvatskim metajezikom, stoga ona donosi zaokret u odnosu na prethodnu tradiciju latinske gramatikografije. U Lanosovićevoj su gramatici,

³ Hrobec, Ivana; Matasović, Maja; Švoger, Vlasta. 2017. *Od protomodernizacije do modernizacije školstva u Hrvatskoj. Knjiga I. Zakonodavni okvir*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb. Str. 112.

za razliku od priručnika njegovih prethodnika (Babića i Šitovića), u kojima je glavina teksta pisana latinskim, sva pravila, objašnjenja, definicije te drugi dijelovi gramatičkoga metateksta pisani hrvatskim jezikom. Osim toga, Lanosović u odnosu na svoje prethodnike, pa i suvremenike, pokazuje veću samostalnost u koncipiranju gramatičkoga opisa te dosljedniju uspostavu hrvatskoga gramatičkog nazivlja. To znači da nazivlje, koje je već potvrđeno u gramatičarskoj tradiciji, preuzima selektivno izbjegavajući prilagodbe latinskoga nazivlja kakve nalazimo primjerice u njegova suvremenika Relkovića. Evo nekoliko primjera:

latinski naziv	Relković	Lanosović	suvremeni naziv
<i>syllaba</i>	<i>silaba</i>	<i>slovka</i>	<i>slog</i>
<i>casus</i>	<i>kazus</i>	<i>spadanje</i>	<i>padež</i>
<i>conjugatio</i>	<i>conjugatio</i>	<i>izvođenje</i>	<i>sprezanje</i>

Kad govorimo o Lanosovićevu prinosu hrvatskomu jezikoslovlju, osim spomenutih inovacija čini se jednako važnim istaknuti i onu načelnu razinu zajedničku svim dopreporodnim autorima, a to je tvorba i izgradnja hrvatskoga znanstvenog nazivlja u dijelu u kojemu se ona temelji na doslovnome prijevodu latinskoga naziva. Spomenut ćemo nekoliko primjera za nazive vrsta riječi iz Lanosovićeve gramatike, od kojih je većina potvrđena i u djelima njegovih prethodnika ili suvremenika:

dopreporodni naziv	latinski naziv	suvremeni naziv
<i>dili govorenja</i>	<i>partes orationis</i>	<i>vrste riječi</i>
<i>ime</i>	<i>nomen</i>	<i>imenska riječ</i>
<i>ime posobito ili samostavno</i>	<i>nomen substantivum</i>	<i>imenica</i>
<i>ime pristavljeno ili primitljivo</i>	<i>nomen adjectivum</i>	<i>pridjev</i>
<i>zaime</i>	<i>pronomen</i>	<i>zamjenica</i>
<i>rič</i>	<i>verbum</i>	<i>glagol</i>
<i>dioništvo</i>	<i>participium</i>	<i>particip</i>
<i>pridstavak</i>	<i>praepositio</i>	<i>prijedlog</i>
<i>priričak</i>	<i>adverbium</i>	<i>prilog</i>
<i>međumetak</i>	<i>interjectio</i>	<i>usklik</i>
<i>sastavak</i>	<i>conjunctio</i>	<i>veznik</i>

Za jezičnopovijesna istraživanja Lanosovićev je latinski udžbenik nezaobilazan primjer kontinuiteta hrvatskoga gramatičkog nazivlja, ali i uzajamne povezanosti latinskoga i hrvatskoga jezika u novim okolnostima i na novim razinama. Ta je povezanost tijekom stoljeća hrvatske pismenosti bila dvosmjerna. Kao što je poznato, Bartol Kašić prvu je hrvatsku gramatiku sastavio na latinskome jeziku i prema modelu latinske gramatike. Time je latinski bio uključen u prve pokušaje normiranja hrvatskoga jezika, a istodobno, kao univerzalni europski jezik znanosti i književnosti, pridonio njegovoj afirmaciji i priskrbio mu mjesto u kulturnome nasljeđu Europe. S druge strane, u vremenu o kojemu govorimo, latinski je jezik poslužio kao obrana od snažnoga utjecaja susjednih živih jezika koji su na različite načine ugrožavali hrvatsku političku i kulturnu samobitnost. O tome dovoljno govori i podatak da se u osječkoj gimnaziji hrvatski jezik umjesto propisanoga njemačkog mogao upotrebljavati u nastavi latinskoga jezika. Na temelju činjenice da je upravo Lanosovićev udžbenik latinskoga jezika dosljedno i isključivo pisan hrvatskim jezikom (za razliku od Relkovićeve i Lanosovićeve njemačko-hrvatske gramatike), ne možemo zaključiti ništa drugo nego da se pod okriljem nastave latinskoga jezika, unatoč sveobuhvatnomu procesu germanizacije obrazovnih ustanova, poticala izgradnja hrvatskoga književnog jezika i učvršćivala njegova uporabna norma, koja je utirala put konstituiranju najranijega hrvatskog novoštokavskog jezičnog standarda, kako je to riječima Radoslava Katičića istaknuto na početku ovoga osvrta.

